

FƏLSƏFƏ**UOT 32****QLOBALLAŞMA VƏ
ONUN NƏZƏRİ FUNDAMENTAL PARADİQMALARI****E.M.ƏSƏDOV***AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutu
Etibar76_esedov@hotmail.com*

Məqalə ümumbəşəri qlobal inteqrasiya prosesinin mahiyyətini izah edən nəzəri fundamental paradimaların təhlilinə həsr edilmişdir. Müəllif tərəfindən aparılan təhlil və araşdırma bu prosesin mahiyyətini izah edən nəzəri və fundamental baxışların çoxvektorlu olduğunu və bu vektorların mahiyyət etibarı ilə üst-üstə düşmədiyini söyləməyə imkan verir. Tədqiqat zamanı qloballaşmanın bir anlayış kimi mahiyyətinin açıqlanmasına xüsusi diqqət yetirilmiş, qloballaşmanın termin olaraq ilkin istifadəsinin 6 variantı təqdim edilir. Qloballaşmanın əsasən iqtisadi, siyasi, yaxud mədəni, inteqrasiya prosesi kimi təqdim edilməsi baxımından bu məsələnin qabardılması önəmlidir.

Açar sözlər: qloballaşma, paradigma, inteqrasiya, hiperqlobalizm, dünya iqtisadiyyatı

Bəşər sivilizasiyasının inkişaf tarixi solumlararası inteqrasiya prosesidir desək yanılmırıq. Həcm baxımından adı çəkilən solum formaları sırf tarixi inkişaf mərhələlərinə uyğun ümumi inteqrasiya proseslərinə qoşulmuşdur. Burada söhbət ibtidai icma quruluşu dövründə tayfa və tayfa birliklərindən, digər formasiyalar dövründə daha mürəkkəb birliklərdən və ən nəhayət müasir dövrdə dövlətlərdən, o cümlədən qlobal vətəndaş birlikləri kimi solumları birləşdirən transmilli korporasiyalardan gedir. Baş verən inteqrasiya proseslərinin başlıca səbəbi rolunda iqtisadi amillər çıxış etsə də inteqrasiyanın özü siyasi, mədəni və d. amillərin sintezini zərurətə çevirmişdir. Qeyd edilən iqtisadi zərurət və bu zərurətdən irəli gələrək solumlararası çoxtərəfli təmaslar zaman-zaman bəşər sivilizasiyasının inkişaf tarixində xüsusi tərəqqi sıçrayışlarının baş verməsinə səbəb olmuşdur. Zamanımızda bu inteqrasiya prosesləri ümumplanetar xarakter almış, dünya ölkələrinin iqtisadi, siyasi və mədəni baxımdan birləşməsinə, unifikasiyasını ehtiva edərək qlobal xarakter daşımağa başlamışdır. Bununla da sosial elmlərin təmas xəttində bu inteqrasiya proseslərinin ifadə forması anlamına gələn qloballaşma məfhumu meydana gəlmişdir. Qloballaşma planetar inteqrasiya prosesi olaraq XX əsrin sonlarından etibarən

dünya miqyasında baş verən istər siyasi, istər iqtisadi, istər sosial proseslərin başlıca səbəbi və nəticəsi olaraq təqdim edilməkdədir. Belə çoxsferaları əhatə dairəsi qeyd edilən prosesin konkret anlamının ortaya çıxmasına mane olan başlıca səbəblərdən biri hesab olunur.

Bununla belə qloballaşma mürəkkəb məzmununa malik olan, son 30-40 ildə elmi ədəbiyyatlarda sosial siyasi və iqtisadi rakursan ən çox müzakirə edilən, təhlili aparılan proseslərdən birinə çevrilmişdir.

Ümumiyyətlə, termin olaraq qloballaşmanın ilk dəfə nə zaman və kim tərəfindən elmə gətirilməsi ilə bağlı vahid fikir yoxdur. Ümumilikdə bu mövzuda 6 müxtəlif yanaşma var.

Birinci yanaşmaya görə qloballaşma termin olaraq ilk dəfə ingilisi iqtisadçısı V.Foterin dünyada təbii resursların paylanması və istifadəsi ilə bağlı yazdığı bir məqalədə istifadə edilmiş və bu məqalə 1959-cu ildə The Economist jurnalında çap edilmişdir.

İkinci yanaşmaya görə qloballaşma termin kimi “qlobalize” kimi 1944-cü ildə M. Vebsterin lüğətində istifadə edilmişdir.

Üçüncü yanaşmaya görə, qloballaşma termin olaraq XX əsrin 60-cı illərində meydana gəlmişdir. Belə ki, amerikalı sosioloq Marşal Makluyen özünün 1962-ci ildə nəşr olunan “Gutemberg galaxy” əsərində “yer kürəsini “qlobal kənd” adlandırır [10, 160].

Dördüncü yanaşmaya görə termin olaraq “qloballaşma” amerika iqtisadçısı T. Levitt tərəfindən 1983-cü ildə Harvard Business Review jurnalında dərc edilən “qloballaşan bazarlar” məqaləsində istifadə olunmuşdur [3, 5]. Qeyd edilən məqalədə transmilli şirkətlərin istehsal etdikləri əmtəə və xidmətlərin beynəlxalq bazarlara çıxışı üçün qlobal marketing planlarının hazırlanmasının zəruriliyindən söhbət açılır. Məhz bu məqalədə Levitt texnoloji inkişafın nəticəsi olaraq dünya bazarlarında istehlakçı tələblərinin eyniləşməsini qloballaşma adlandırır [12, 92]. Levitin irəli sürdüyü qlobal dünya bazarı tezisi qloballaşmanın mahiyyəti ilə bağlı iqtisadi paradıqmanın əsasını qoymuş olur. Levit dünya bazarlarında tələblərin eyniləşməsini qloballaşdırma adlandırsa da bu eyniləşmənin, unifikasiyanın səbəblərini göstərmir. Ümumiyyətlə, Levittin adı ilə qloballaşmanın sırf termin kimi işlədilməsi bağlanır.

Beşinci yanaşmaya görə termin kimi Qloballaşma mövzusunda müraciət edənlərdən biri K.Omae olmuşdur. Omaenin qloballaşmaya həsr olunmuş “Sərhədsiz dünya” (1990), “Milli dövlətin sonu” (1995), “Qlobal düşünərkən” (1995) əsərləri bu sferada aparılan ən mühim tədqiqat işlərindən hesab olunur. Omaenin fikrincə “ənənəvi milli dövlət öz ənənəvi rolunu itirmiş, transmilli şirkətlərin vahid iqtisadi dünya sistemi quruculuğu prosesinə maneə törədən amilə çevrilmişdir” [6, 46].

Nəhayət, altıncı yanaşmaya görə 1992-ci ildə çapdan çıxan “Qloballaşma: sosial nəzəriyyə və qlobal mədəniyyət” kitabı ilə qloballaşmanın konseptual bazasını formalaşdıran Robertson ilk dəfə qloballaşmanı sırf iqtisadi inteqrasiya proseslərindən daha geniş rakursda izah etməyə çalışır. O, qlo-

ballaşmanı təkcə iqtisadi deyil, eyni zamanda mədəniyyətlərin qaçılmaz sintezi prosesi kimi təqdim edir [14, 216]. Robertsonun fikrincə qloballaşma bir tərəfdən parçalanmış hissələrdən ibarət dünyanın məkan anlamında vahid bir mərkəzdə birləşməsi, eyni zamanda bu birləşmə prosesinin insanların şüurunda getməsidir. Termin kimi istifadə ilə yanaşı bu günə kimi elmi ədəbiyyatlarda qloballaşma prosesi ilə bağlı yüzlərlə baxış və yanaşma işlənib hazırlanmışdır. Hesab edilir ki, qloballaşma ilə bağlı bu günə kimi aparılan tədqiqatların sayı 4 mln-a yaxındır [3]. Robertsonun təmsalında bu tədqiqatların bəziləri qloballaşmanın mahiyyətinin izahı və şərhə baxımından fundamental hesab olunur. Belə ki, məhz bu tədqiqatlar qloballaşmaya yanaşma baxımından bir sıra məktəb, cərəyan və paradigmalardan əsasını qoymuşdur.

Ən ümumi formada qloballaşmanın mahiyyəti ilə bağlı elmi ədəbiyyatlarda aparıcı hesab olunan yanaşmaları göstərmək olar. Artıq qeyd etdiyimiz kimi proses olaraq qloballaşma ilə bağlı ilk fundamental tədqiqatlar K. Omaye və R. Robertsonun adı ilə bağlıdır.

Ümumiyyətlə, qloballaşmanın mahiyyəti ilə bağlı bizə tanış olan nəzəriyyə və paradigmalardan elmi konseptual əsası XX əsrin 60-70-ci illərində sosial elmlərin müxtəlif istiqamətləri üzrə ortaya çıxan müxtəlif məzmunlu nəzəriyyələrdən qaynaqlanır. Bir sıra mütəxəssislər hesab edir ki bu tip konsepsiyaları mövzu baxımından bir neçə mühim istiqamətə bölmək olar.

Birinci istiqamət XX əsrin 60-cı illərində meydana gələn korporativ menecment sferasında nəzəriyyələri əhatə edir. Bu nəzəriyyələrin əsas tədqiqat obyektini transmilli korporasiyaların rəqabətli mühitdə idarəetmə sistemi təşkil edirdi. XX əsrin 70-ci illərində xarici istehlak bazarları uğrunda mübarizə aparılan transmilli şirkətlər öz idarəetmə mərkəzlərini və əsas istehsal müəssisələrini işçi qüvvəsi ucuz olan inkişaf etməkdə olan ölkələrə köçürməyə başladı. Bu tendensiya qeyd edilən nəzəriyyələrin də məzmununda bir sıra dəyişikliklərə səbəb oldu. Menecment nəzəriyyələrinin yeni istiqamətləri məhz global bazar şəraitində korporativ idarəetmə problemlərini tədqiq etməyə başladı. Qlobal idarəetmə problemi tədqiqatların başlıca obyektinə çevrildi. Qlobal menecment nəzəriyyələrinin başlıca nümayəndələri sırasında C.Qelbreyt [15], S.Haymer [5], A.E.Meyyo [8] və başqalarının adını çəkmək olar.

Digər bir istiqamət sosioloji və kulturoloji sferada formalaşan bir neçə cərəyanı əhatə edir. Bu cərəyanlar və konsepsiyalar qloballaşma ilə bağlı nəzəriyyələrin ortaya çıxmasında mühim rol oynamışdır. Adı çəkilən nəzəriyyələr XX əsrin 80-90-cı illərində meydana çıxmağa başlayır. Bu illərdə sosial tədqiqatların müxtəlif sahələrində çalışan mütəxəssislər kütləvi kommunikasiya vasitələrinin kütlələrin psixikasına təsir gücünün artmasını müşahidə edir. Kommunikasiya vasitələrinin individ və sosial qrupların davranışına təsiri məsələsi hələ XX əsrin 40-cı illərində ABŞ-ın Kolumbiya universitetinin professoru Lazarsfeld tərəfindən qaldırılmışdı. 40-50-ci illərdə ABŞ-da keçirilən prezident seçkiləri zamanı seçici davranışlarına təsir edən amillər çərçivəsində KİV-i nəzərdən keçirən Lazarsfeld kommunikativ texnologiyaların təsir gücü-

nün ikinci dərəcəli olmasını qeyd və bu istiqamətdə tədqiqatlarını dayandırmışdı. Zamanına görə KİV və digər kommunikativ vasitələrin insan və solumun həyatındakı yeri və informasiya çatdırma vasitələrinin azlığı (qəzet və radio) kommunikativ amilin solumların dəyər və baxışlarına, davranışlarına zəif təsirini anlaşılan edirdi. XX əsrin 80-90-cı illərində kommunikasiya vasitələrinin insan həyatında oynadığı rolun sürətli sıçrayışla inkişafı bir çox alimləri yenidən bu problemin üzərinə qayıtmasına səbəb oldu. Burada, xüsusilə Marşal Makluyenin adını çəkmək lazımdır. Zamanında Makluyen tərəfindən solumun həyatında kommunikasiyanın rolu ilə bağlı proqnozları sonradan İKT-nin inkişafı və internetin həyatın bütün sferalarına sirayət etməsi ilə əsl sensasiyaya çevrildi. Makluyen hesab edirdi ki, mədəniyyətin mövcudluğu və dayanıqlılığı onun zənginliyi ilə deyil, ötürülmə vasitələrinin mövcudluğu ilə müəyyən olunmalıdır. Kommunikasiya vasitələrinin informasiyanı sürətlə çatdırması onun zaman və məkandan asılılığını azaltmış olur. Bu işə xalqlar arasında mədəni inteqrasiya proseslərinin daha sürətli gedişatına təsir edir. Bu mənada mədəniyyətlərin lokallığı aradan qalxmış olur [9, 134]. Kommunikasiya vasitələrinin sürətli inkişafı və yeni tiplərinin meydana gəlməsi iqtisadi, siyasi və mədəni inteqrasiya proseslərinin qarşısında duracaq maneə kimi zaman və məkan məfhumlarını aradan qaldırmış olacaq.

Təqribən XX əsrin 70-ci illərində qlobalaşma nəzəriyyələrinin kökündə duran yeni təbiət xarakterli konsepsiyalar meydana gəlir. Bu konsepsiyalar bəşər sivilizasiyasının yaşam mühitinin coğrafi cəhətdən həddən ziyadə kiçik olduğunu iddia edir və hərtərəfli inteqrasiyanın, vəhdət halında inkişafın qaçılmaz olduğunu sübut etməyə çalışır. Bu konsepsiyalar ümumbəşəri inteqrasiyanın və vəhdət mühitinin zəruriliyini planetar ekoloji problemlərin aktuallaşması ilə də əsaslandırmağa çalışır. Bu illərdə adı çəkilən konsepsiyaların böyük bir qismi Roma klubu çərçivəsində “qlobal modelləşdirmə” formaları adı altında birləşir. Bu tip konsepsiyaların tərəfdarları sırasında K.Yaspersin, E.Leruanın, V.Vernadskinin adını çəkmək olar. Planeti bəşəriyyətin ümumi “evi” kimi təqdim edən baxışlar “dünya əhalisinin sayı”, “qlobal problemlər”, “sivilizasiyanın tarixi”, “kosmopolitizm”, “dünya hökuməti” kimi anlayışların aktuallaşmasına səbəb olur.

Qloballaşmaya dair konsepsiyaların kökündə duran növbəti tədqiqat istiqaməti II dünya müharibəsindən sonrakı illərdə beynəlxalq iqtisadi və siyasi durumun inkişaf xüsusiyyətlərini əhatə edir. XX əsrin 60-cı illərində və daha sonrakı illərdə meydana gələn nəzəriyyələrdə inkişaf modernləşmə kimi qələmə verilir. Adı çəkilən modernləşmə nəzəriyyələrində dünya ölkələri inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olaraq iki hissəyə bölünür. Eyni zamanda sonuncuların inkişaf sürətinin artırılması məqsədi ilə bu ölkələrdə modernləşmə institutlarının yerləşdirilməsinin məqsədəuyğun olduğunu hesab edirlər. Bu istiqamətin başlıca nümayəndələrindən biri A.Frank hesab olunur. Modernləşmə institutlarının yerləşdirilməsi haqqında fikirlər sonralar qloballaşmanın vester-nizasiya konsepsiyalarının əsasını təşkil edir.

Nəhayət, beşinci istiqamətin tədqiqat predmetini inkişaf etmiş informasiya texnologiyalarının və istehsal münasibətlərinin xarakterinin dəyişməsinin sosial münasibətlər və dəyərlər sisteminə təsiri problemi təşkil edir. Bu istiqamətdə çoxlu sayda nəzəriyyələr var: postsənaye cəmiyyəti, üçüncü dalğa cəmiyyəti, böyük uçurum cəmiyyəti, informasiya cəmiyyəti, postmodernizm və s. Bu nəzəriyyələrin ən tanınmış nümayəndələri sırasında D.Bell, E.Toftler, F.Fukuyama, A.Turen, X.Bodiyar, J.Liyotar və s. kimi mütəfəkkürlərin adları çəkilir.

Adı çəkilən 5 mühim istiqamət bu gün qloballaşmanın mahiyyətini izah edən aparıcı konsepsiyaların əsas platformalarını təşkil edir. Bu platformalar qloballaşma prosesinin eyni zamanda iqtisadi, siyasi, sosial, texniki və mədəni inteqrasiya prosesi olmasını bir daha sübut edir.

Qloballaşma prosesini olaraq planetar miqyasda genişlənmə, eyniləşmə, qarşılıqlı asılılıq əlaqələrinin güclənməsi və dərinləşməsi kimi nəzərdən keçirilir. Bu proses həyatın bütün sferalarını əhatə edir. Prosesin belə formada dərk edilməsinə baxmayaraq onun konseptuallaşması, səbəb və nəticələrinin izah olunması, strukturu və inkişaf vektorları ilə bağlı yanaşmalarda fərqlər var. Müasir qlobalistikada bu yanaşmaların müəyyən edilməsində və fərqlərinin izahında britaniyalı D.Heldin təsnifatı əsas götürülür. Heldə görə qloballaşma nəzəriyyələri hiperqlobalizasiya, skeptisizm və transformizm adlanaraq üç qrupa bölünməlidir [4].

Qloballaşma ilə bağlı skeptisizm cərəyanı və onun nümayəndələri əsasən iqtisadiyyat və beynəlxalq münasibətlər sferasını təhlil obyektinə kimi seçmişdir. Onlar istər kapitalın, istər əmətələrin ticarət əlaqələrinin obyektinə kimi dövrini qloballaşma ilə bağlamağın əleyhinə çıxırlar. Skeptiklər iddia edir ki, qloballaşma beynəlmilləşmənin növbəti mərhələsidir. Hətta onların fikrincə qloballaşma adı altında nəzərdən keçirilən ümumdünya inteqrasiya prosesləri XIX əsrə nisbətən aşağı səviyyədədir. Dünya iqtisadiyyatında baş verənləri qlobal inteqrasiya yox regionlaşma adlandıran skeptiklər qeyd edir ki, dünya siyasi və mədəni cəhətdən sərhədləri dəqiq olan bir neçə hissəyə bölünmüşdür. Sovetlər Birliyinin süqutundan sonra formalaşan dünya üçün gözlənilməli kimi təkqütblülük deyil, çoxqütblülük xarakterikdir. Bu fikirlər əsasən P.Hirstin, H.Tompsonun, L.Vaysın yanaşmalarında öz əksini tapmışdır. Skeptisizmin nümayəndələrinin fikrincə qloballaşma prosesi dünyanın vəhdət halına gəlməsində deyil, bloklaşma və regionlaşma prosesi nəticəsində meydana gələn ziddiyyətlərdə öz əksini tapır.

Qloballaşmanın gələcəyinə skeptik yanaşanlar adətən qlobal transmilli korporasiyalar və onların dünyada baş verən proseslərə təsir imkanlarını da mif olaraq nəzərdən keçirir. Onlar qeyd edir ki, investisiya axınlarının əksər hissəsi və ticarət bazarları əsasən daha çox inkişaf etmiş ölkələrdə özünə yer tapmışdır, transmilli korporasiyalar isə nə qədər beynəlmilləşsə də nəticə etibarilə təmsil etdikləri ölkənin maraqlarını müdafiə edir.

Skeptisizmin nümayəndələri iqtisadi sfera ilə yanaşı bəşər sivilizasiya-

sının inkişafının mədəni tərəflərini də diqqət mərkəzində saxlayırlar. Daha dəqiq desək skeptikləri qlobal iqtisadiyyatla yanaşı qlobal sivilizasiya və qlobal mədəniyyətin də mövcudluğunu və yaxud ola biləcəyini şübhə altına alırlar. Qlobal sivilizasiyaların və qlobal dəyərlərin formalaşma ideyasını şübhə altına alan əsas skeptiklərdən biri S.Hantinqtondur. Onun “sivilizasiyaların toqquşması” əsəri buna bariz nümunədir. O qeyd edir ki, müasir dünya aydın şəkildə özünü bürüzə verən lokal sivilizasiyalara, bloklara, etnik və mədəni anklavlara bölünmüşdür. Müasir dünyada sivilizasiyaların inteqrasiyası prosesi deyil, milliyyətçiliyin, mədəni və ideoloji fundamentalizmin güclənməsi prosesi baş verir [15, 123]. Dünya hakimiyyəti, dünya mədəniyyəti və dünya iqtisadiyyatının mövcudluğunu şübhə altına alan bütün skeptiklər qeyd edir ki, qloballaşma qərb ölkələrinin ümumi layihəsidir və onun əsas məqsədi dünyanın digər regionlarını əsarət altına almaqdır. Qərb kapitalizminin dünyanın digər regionlarına qarşı həyata keçirdiyi iqtisadi və mədəni, o cümlədən siyasi ekspansionizm hücumu məruz qalanların əks reaksiya verməsinə və fundamentalizmin, milliyyətçiliyin daha da dərinləməsinə gətirib çıxarır. Bu fikir amerikan mütəfəkkiri B.Barberin “Mak dünyaya qarşı cihad” [2, 126] adlı əsərində geniş təlqin olunur. Barber iddia edir ki, müasir dünyada iki əsas qüvvə və mübarizə aparır: birinci, bütün dünyanı vahid ideologiya və sistem ətrafında birləşdirməyə çalışır. Bu Mak-dünyadır. İkinci qüvvə isə millətçilikdir. Barber bu millətçiliyi “lebonizasiya” adlandırır. İkincinin birinciyə qarşı mübarizəsi Mak-dünyanın 4 əsas imperativinə qarşı qurulmuşdur: bazar, resurs, İKT və ekologiya. Barber hesab edir ki, hələ ki, Qərb ölkələrinin təmsil olunduğu “Mak dünya”nın üstünlük təşkil etdiyini qeyd edir.

Bunu da demək lazımdır ki, skeptiklər qloballaşdırmanı modernləşmə kimi nəzərdən keçirir. Onlar qeyd edir ki, qərbin başlıca modernləşmə institutları bazar iqtisadiyyatı və demokratiyadır.

Qloballaşma ətrafında formalaşan mühim cərəyanlardan biri hiperqlobalizmdir. Qloballaşmanı iqtisadi proses kimi təqdim edən hiperqlobalistlər adətən onu bəşər sivilizasiyasının növbəti mərhələsi kimi izah etməyə çalışırlar. Onların fikrincə sivilizasiyanın inkişafının indiki mərhələsində dünya iqtisadiyyatının qloballaşması və vahid qanunlarla idarə olunması zərurətdir. Qlobal iqtisadiyyatın özəyini milli iqtisadiyyatların inteqrasiyası təşkil edir. Bu inteqrasiyanın qarşısında duran əsas əngəl, yaxud məhdudlıyyət isə Omayenin dili ilə desək “ milli dövlətlərin süni sərhədləri”dir. Baş verən inteqrasiya prosesinin katalizatorları rolunda transmilli şirkətlər, beynəlxalq maliyyə şəbəkələri çıxış edir. Artıq qeyd etdiyimiz kimi bu cərəyanın kifayət qədər gəl təmsilçiləri var. Onlar sırasında K.Omayeni, P.Dikeni, V.Qrayderi, A.Consu misal gətirmək olar.

Hiperqlobalistlərin fikrincə qloballaşma dövründə milli sərhədləri olmadan dövlətlər əmtəə və kapitalın qlobal dövriyyəsinə ötürücü mexanizmdən başqa bir şey deyildir. Milli dövlət lokal və qlobal idarəetmə mexanizmləri arasında mənəğnədə sıxılır və tədricən aradan qaldırılacaqdır. Hiperqloba-

listlərə görə, ümumiyyətlə, dövlət dünyada siyasi, mədəni və iqtisadi mühitin təşkili forması kimi aradan qaldırılmalıdır.

Hierqlobalistlərə görə iqtisadi baxımdan qloballaşma konkret mübarizə forması olub, sonda qaliblər və məğlubların ortaya çıxmasına səbəb olmalıdır. Lakin bu qaliblər və məğlubları Şimal-Cənub, Şərq və Qərb kimi coğrafi regionlarda axtarmaq lazım deyil. Bu ikili münasibətlər sistemi daha mürəkkəbdir. Belə ki, bu qalibləri, ümumiyyətlə, dövlət timsalında axtarmaq olmaz. Dövlət dünya iqtisadiyyatının və dünya siyasətinin əsas idarəedici aktoru rolunu itirmişdir. Burada qalib və məğlubları transmilli şirkətlərdə və onların ətrafında topladığı, yaxud toplamadığı sosial qruplarda axtarmaq lazımdır. Əsasən qaliblər qismində transmilli şirkətlərin menecerləri, maliyyə və İKT üzrə mütəxəssislər çıxış edir. Çünki müasir dünya iqtisadiyyatının və siyasi sistemin aparıcı qüvvəsi məhz həmin qruplardır.

Qloballaşma şəraitində milli dövlət qlobal bazarlarla əvəzlənir və eyni zamanda milli mədəniyyət öz yerini yeni indentiklik formaları ilə, yeni qlobal dəyərlərlə, həyat tərzilə əvəz olunur. Reallıqda isə bu gün dünya miqyasında liberal demokratiyanın institutu və dəyərlərinin geniş şəkildə bütün sivilizasiyalara yayılması prosesi gedir. Formalaşmaqda olan yeni qlobal sivilizasiyanın Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu, BMT-nin Təhlükəsizlik Şurası kimi transmilli idarəetmə institutları formalaşır. Qloballaşma şəraitində azad bazarlara artan tələbat fonunda konsyumerizm ideyaları fəallaşır və homogen qlobal cəmiyyətin formalaşması gündəmə gəlir. Məşhur fransız sosioloqu S.Latoş bu problemi “Dünyanın vesternləşməsi” əsərində geniş təhlil edir. Latoşa görə formalaşmaqda olan homogen qlobal cəmiyyətdə qərb liberalizminin həyatı prinsipləri əsas dəyərlərə çevriləcəkdir. Vesternləşmə qlobal gücə çevrilir və milli dövlətlər onun qarşısında tab gətirə bilməyən lokal maneələrə çevrilərək tarixin səhnəsindən silinib gedəcəkdir [7, 56]. Beləliklə də Qloballaşma mühitində dövlətlər yeni yaşam strategiyaları formalaşdırır və mühitin şərtləri ilə uzlaşmağa can atır.

Nəticə

Artıq qeyd edildiyi kimi qloballaşma ətrafında bu günə kimi aparılmış tədqiqatların sayı 4 mln-a yaxındır. Bu tədqiqatlar ən ümumi şəkildə prosesin mahiyyəti ilə bağlı böyük nəzəri konseptual bazanı formalaşdırmışdır. Bununla belə bu gün qloballaşma prosesinin tədqiqi bir ayrıca elmi istiqamətə çevrilmişdir ki, bu da qlobalistika anlamına gəlir. Qlobalistika baxımından faktiki olaraq bir sıra mütəfəkkirlər var ki, onların qloballaşma haqqında fikirləri bu sfera üçün əsas fundamental hesab olunur.

Qloballaşmanın müasir paradıqmalarının məzmunu onu deməyə əsas verir ki, ümumiyyətlə, elmi-tədqiqat problemi kimi qloballaşma bir sıra elmlərin kəsişmə nöqtəsində öyrənilir.

Qloballaşma ətrafında formalaşan paradıqmaların üç qrupda birləşdiyini müəyyən edə bildik: skeptisizm, hiperqlobalizm və transformizm. Adı çəkilən

nəzəriyyələr bu və ya digər şəkildə qloballaşma prosesinin aktuallığını qəbul etsə də, bu proses altında başverən inteqrasiya proseslərinin nəticələrini müxtəlif cür qiymətləndirir.

Nəticə etibarı ilə aydın olur ki, bütün paradıqmalr son nəticədə qəbul edir ki, qloballaşmanın əsas mahiyyəti bəşəriyyətin istər iqtisadi, istər siyasi, istər texnoloji, istər kulturoloji baxımdan vahid prinsip və vektorlar üzrə unifikasiyası, inteqrasiyasıdır.

Günümüzdə informasiya cəmiyyəti şəraitində İKT-nin insan həyatının bütün sferalarına müdaxilə etməsi, ən müasir rəqəmsal kommunikasiya texnologiyalarının qlobal inteqrasiya prosesləri üçün zaman və məkan məhdudiyətini aradan qaldırması bunu zəruri edir. Bundan başqa son illərin ənənəvi paradıqmaları arasında qloballaşmanın gələcəyi ilə bağlı yaxınlaşma hiss olunmaqdadır. Hiperqlobalizmin yeni tendensiyaları, Rodrik, Subramanian, Kessler kimi ən müasir qlobalistlərin milli dövlətlərə qarşı radikalizm mövqeyindən imtina etməsi, istər mədəni, istər iqtisadi, istər siyasi inteqrasiya proseslərində dövlətlərin nəzarətedici funksiyasının vacibliyini iddia etməsi bu yaxınlaşmanın əyani sübutudur.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdelal, Rawi and Tedlow, Richard S., Theodore Levitt's 'the Globalization of Markets': An Evaluation after Two Decades (February 2003). Harvard NOM Working Paper No. 03-20; Harvard Business School Working Paper No. 03-082.
2. Burber B. Jihad vs McWorld – N.Y. Bullantine books 1996. 389 p
3. Heintz, J. Globalization: pro et contra/<http://www.globalius.ro/Heintz/J09.html>. - 14.08.2009
4. Held, David; McGrew, Anthony (2007). Globalization theory: approaches and controversies. Cambridge, UK Malden, Massachusetts: Polity Press
5. Hymer, S. H. (1960): "The International Operations of National Firms: A Study of Direct Foreign Investment". PhD Dissertation. Published posthumously. The MIT Press, 1976. Cambridge, Mass.
6. Kenichi Ohmae. End of the Nation State: The Rise of Regional Economies. Front Cover. HarperCollins, 1996 - Commercial policy - 214 pages
7. Latouche S. The westernization of the world. The significance, scope, and limits of the towards global uniformity. –Cambridge: Polity Press, 1996. -140 p.
8. Mayo E. The Human Problems of an Industrial Civilization. New York : Viking Press, 1960. P. 124–125
9. McLuhan M. Understanding Media: The Extensions of Man. Cambridge; London: MIT Press, 1994. 355 p.
10. Poll, Ryan (2012). "Afterward: The Global Village". Rutgers University Press: 160.
11. Robertson R. Globalisation: Time-space and Homogeneity-Heterogeneity/Global modernities/Ed.by M. Featherstone, S.Lash and R. Robertson-London:Sage. 1995 –P25 -44
12. Theodore Levitt, The globalization of markets. Harvard University. Abstract from Harvard Business Review, May-June 1983, p. 92
13. Гэлбрейт, Дж. К. Новое индустриальное общество = The New Industrial State (1967). — АСТ, 2004. — 608 с. — ISBN 5-17-024777-X.
14. Робертсон Р. Дискурсы глобализации: предварительные размышления // Россия и современный мир. – 2001. – № 1 (30). – С. 215–218
15. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций М.: АСТ, 2005, 603 с.

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И ЕЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЕ ПАРАДИГМЫ

Э.М.АСАДОВ

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена анализу теоретических и фундаментальных парадигм, объясняющих сущность процесса глобальной интеграции. Автор представляет 6 вариантов первоначального использования глобализации как процесса экономической, политической или культурной интеграции. проблема.

Ключевые слова: глобализация, парадигма, интеграция, гиперглобализм, мировая экономика

GLOBALIZATION AND ITS THEORETICAL FUNDAMENTAL PARADIGMS

E.M.ASADOV

SUMMARY

The article is devoted to the analysis of theoretical and fundamental paradigms explaining the essence of the process of global integration. The author presents 6 options for the initial use of globalization as a process of economic, political or cultural integration.

Keywords: globalization paradigm integration hyperglobalism world economy